

Arnegård i Stavanger

Arnegård var en gård i Stavanger sentrum som er kjent i kilder fra 1404 og fram til 1800-tallet. I dag er navnet stort sett glemt, og det eneste gjenværende minnet er Arneageren. Jeg vil drøfte hvem som har eid Arnegård, Arnegårds utstrekning og funksjon.

Grunneierne

Da en i 1645¹ satte opp eiendomstakster i Stavanger skilte en mellom gårder, våninger og hus. De mest verdifulle var gårdene, som det var 36 av. Vi vet ikke presist hva en la i ordet "gård", men det ikke urimelig at gårdene hadde flere hus, og kanskje noen husdyr eller åkerdrift. De fleste som har omtalt Arnegård har gått ut fra at Arnegård var en av disse små bygårdene. Men på grunn av størrelsen står Arnegård i en særstilling. Den eldste kjente jordeboka for Arnegård er fra 1765 eller 1766.² Arnegård var da delt opp i 65 mindre eiendommer. I 1839 var tallet minket til 53³ og om lag 1850 til 44.⁴ Trolig har retten til grunnleien blitt solgt, litt etter litt. Arnegård har nok opprinnelig vært en eiendom med en bruker, og ut fra beliggenheten må vi kunne gå ut fra at den er gammel.

Den som eide Arnegård eide ikke alltid husene som sto der. Den som hadde hus betalte en leieavgift kalt grunnleie eller grunnkjennelse til grunneieren. Det nærmeste vi kommer dette systemer er dagens festetomter. Grunnleien ble på 1600-tallet betalt en gang i året til mikkelsmessedag (29. september). Gikk det tre år uten at grunnleien ble betalt, hadde grunneier rett på huset. Som eksempel tapte Henrik Hermansen på Arnegård huset til Kristen Trane i 1634⁵ på grunn av manglende betaling av grunnleie.

Tabell 1: Mottakere av grunnleie fra Arnegård fram til ca 1850

Mikkel Eskildsen 1596⁶

Jens Mikkelsen 1606⁷(-1634?)

Kristen Trane 1634⁸(-1644?)

Søren (Severin) Pedersen Godsens og Elisabet (Lisbet) Kristensdatter Trane før 1682 (arvet i 1644?)

Arne Kvitrud

Hartvig Godsen og Hans Sørensen Godsen 1682⁹
Morten Seehusen og Elisabet Sørensdatter Godsen 1682-1714¹⁰
Severin Svanenhjelm (Seehusen¹¹) og madam Seehusen 1714-1741¹² (80 % av Arnegård)
Kongen 1741
Morten Henrik Petersen og Kristina Smith 1741¹³-1768 (halve Arnegård fra 1745)
Laurits Smith og Johanne Margrete Leigh 1745¹⁴-1768¹⁵ (halve Arnegård fra 1745)
Fredrik Rosenkilde 1768¹⁶-1801
Erik Eriksen Netland 1801¹⁷-1813¹⁸ (Arneageren med omegn)
Maurits Tollefsen Undem og arvinger 1813-ca 1850¹⁹ (Arneageren med omegn)
Oluf Andreas Løwold -1839²⁰
Eggert Nandrup Zetlitz 1839-ca 1850²¹

I 1741²² fikk Morten Henrik Petersen skjøte på Arnegård av kongen. Vi får vite at Arnegård tidligere var "tillagt" stiftsamtsskriver Severin Svanenhjelm i Bergen. Han hadde da trolig Arnegård som forlening eller lønn. Det samme kan ha vært tilfellet med de som hadde rett på grunnleien tidligere. Det kan også være at de betalte en årlig avgift til kongen, uten at jeg har funnet noen kilder om det. 16.11.1714²³ hadde Arnegård to eiere, da madam Elisabeth Sehusen skjøtet til sønnen Severin Seehusen i Bergen 4/5 i Arnegård. De resterende 20 % kommer jeg tilbake til.

Alt tidlig på 1600-tallet må Arnegård ha vært stykket opp i flere tomter, men Morten Seehusen ser ut til å ha solgt ut i større skala fra han overtok i 1682. Han begynte også på en grunnbok i 1685.²⁴

Geografisk utstrekning

Flere har gjennom årene omtalt Arnegård, men med ulike oppfatninger av hvor det har vært og hvor stor Arnegård var:

- a) Ulrik Fredrik Ågård²⁵ har i sitt kart fra 1726 skrevet inn navnet Arnegård omtrent der Arneageren er i dag. Det trenger ikke bety at han mente at Arnegård bare var der.
- b) Anton Wilhelm Brøgger²⁶ skrev i 1915 at Arnegård var på høyden mellom Vågen "i øst og vest" (Vågen og Østervåg).
- c) Axel Kielland²⁷ (død 1924) skrev at umiddelbart opp til byen støtte Arnegård, som Arneageren har sitt navn etter. Han mente at Arnegård visstnok nådde ned til Pottemakerstranden (stranda mellom Kuholmen og Kjerriholmen) og til Østervåg, og der støtte opp til grunner som tilhørte kongen.
- d) Johannes Elgvin²⁸ skrev i 1956 at Arnegårdskomplekset strakk seg fra høyden øst for Skagen helt ned i Østervåg.

Arnegård i Stavanger

e) Sigurd Rygh²⁹ tegnet i 1974 inn Arnegård på et kart, med de eiendommene som det ble betalt grunnleie omkring 1850.

f) Knut Helle³⁰ skrev i 1975 at Arnegård etter alt å dømme lå oppe på ryggen mellom Vågen og Østervåg, sørøst for Valberget. Han viste også til at sjøhus i Østervåg hørte til Arnegård i 1676.

Sigurd Rygh er nok den som har hatt den mest presise oppfatning, og det har vært naturlig å ta utgangspunkt i det Sigurd Rygh presenterte. For å få et mer samlet bilde har jeg gått gjennom skattelister, jordebøker og eldre skjøter, og funnet eiendommer som er omtalt å tilhøre Arnegård i perioden 1736-1807, og forsøkt å plassere dem inn på matrikelnummer,³¹ se figur 1. En kan se at Arnegård i hovedsak var mellom Hølleberggata og Sørågata, og fra Østervåg til Kirkegata. Det er to eiendommer (Steinkargata 6 og Domkirkeplassen 2 (Hennes&Mauritz)) som betalte grunnleie til Eggert Nandrup Zetlitz omlag 1850, og som ligger utenfor dette området. Det kan være eiendommer som jordeieren har makeskiftet med andre eller kjøpt. Jeg har heller ikke funnet kilder som sier at eiendommene hørte til Arnegård.

Kirke og kirkegårder

Tunet på gårder i skråninger var ofte plassert høyt opp. Gjødelsen fra husene kunne da enkelt fraktes ned til åkrene som gjerne lå like nedenfor husene. Der- som Arneageren var åker i middelalderen, kan vi se for oss gårdstunet enten på Sølvberget, mellom Arneageren og Kirkegata eller mellom Arneageren og

Figur 1: Eiendommer som Eggert Nandrup Zetlitz fikk grunnleie fra ca 1850 – tegnet med svart (etter Rygh, 1974). Andre eiendommer som tilhørte Arnegård er tegnet med rødt. Antatt utstrekningen av Arnegård er vist med blå farge.

Domkirkeplassen. Det er ikke noen kjente middelalderfunn fra Sølvberget.³² Der Capone nå har sin butikk i Kirkegaten 15, ble det ved graving i 1855 eller 1856 funnet kanthjørnet av en gammel mur.³³ Den lå noe tilbake for gaten. På 1860-tallet så Claudius Jacob Schive for seg at det var en kirke i Kirkegaten 15, og en kirkegård som gikk sørover til Kirkegata 11 (Rolfsen) og videre inn mot Arneageren. Christian Henriksen skrev i 1908 at det var funnet mange menneskebein i området fra Domkirken "henimot" Prostebakken da man skulle legge kloakk og opparbeide gater.³⁴ En gang etter 1840 gravde Schive opp menneskebein dypt nede i bakken under Rolfsens konfeksjon i Kirkegata 11.³⁵ Det er også skjelettfunn fra Søregeta 15 (Seven-Eleven), fra Domkirkeplassen 2 (Havannamagasinet) og ved Laugmannsgata 7 (Jack&Jones).³⁶ Dersom det var en kirke, er det mulig at Arnegård var prestegård, men en skulle da ha forventet å finne geistlige grunneiere etter at kirken ble nedlagt.

Muren som Schive beskriver kan selvfølgelig ha tilhørt et vanlig hus. Vi vet ikke hvorfor Schive mente at det var en kirke, men det kan være hans tolkning i sammenheng med skjelettene i Kirkegata 11. Det kan selvfølgelig også ha vært mer, muren kan ha vært i øst-vest-retning og den kunne hatt andre karakteristika. Om funnet av hodeskallene i 1947 ved Seven Eleven på Arneageren, mente Arnvid Lillehammer³⁷ at de var funnet i fyllmasser og ikke hadde ligget der opprinnelig. Hvor kan de da ha kommet fra? Omkring Domkirken var det i middelalderen en kirkegård (Svithunkirkegården) og om Mariakirken en annen (Mariakirkegården).³⁸ Disse ble slått sammen, og var en kirkegård fram til 1800-tallet. Kirkegårdsmuren ble trukket tilbake for veiutvidelser tidlig på 1800-tallet og i 1839, og en rekke skjeletter ble fjernet i forbindelse med veibyggingen. Ved senkingen av veien i 1858 over Domkirkeplassen ble det funnet "tusenviis" av skjeletter mellom Rådstuen (Mariakirken) og Hotell de Nord. Fra gravingen ved Domkirken ble det i 1861 i avisa Stavangeren klaget over brudd på kirkegårdsfreden: "levningene bortføres som gjødsel på Markene"³⁹, og ved den nye veibyggingen i 1866 ble det klaget over at en "bortfører deres Støv og Been som Gjødsel paa Markerne rundt omkring Byen".⁴⁰ I skipet i Domkirken ble det på 1860-tallet gravd opp og fjernet to fot med jord, og lagt tregolv.⁴¹ Det har nok vært graver under golvet i skipet også. Middelalderens graver var grunne, gjerne 50-60 cm under bakken. Så det er godt mulig at hodeskallene ved Seven Eleven har kommet fra en av kirkegårdene eller domkirken. Vi kan heller ikke utelukke at flere av de andre skjelettrestene ikke ble gravlagt der de ble funnet. Så lenge en ikke har arkeologiske undersøkelser som bekrefter at en har graver i dette området, og ikke bare skjelettresten fra byens kirkegårder, er det vanskelig å forholde seg til funnene!

Fra de arkeologiske utgravningene på "Tusenårsstedet" på Torget i Stavanger i 2005. Her er det registrering av gammel gateoverflate. Foto: S. Reed, NIKU.

Arnegård i Stavanger

Bispebrygga og Østervåg

Det har vært gjettet på at Arnegård hadde sitt navn etter biskop Arne (biskop 1277-1303), som også er kjent som byggherre for de gotiske delene av domkirken. Bispebrygga i Østervåg hørte også til Arnegård. Den omtales første gang i 1617 og i 1627 da det ble hentet ved fra brygga.⁴² Østervågkaien er nå forlenget utenfor sjøhusene, og brygga er borte. I dag står det en statue av admiral Creutz på det som engang var Bispebrygga.

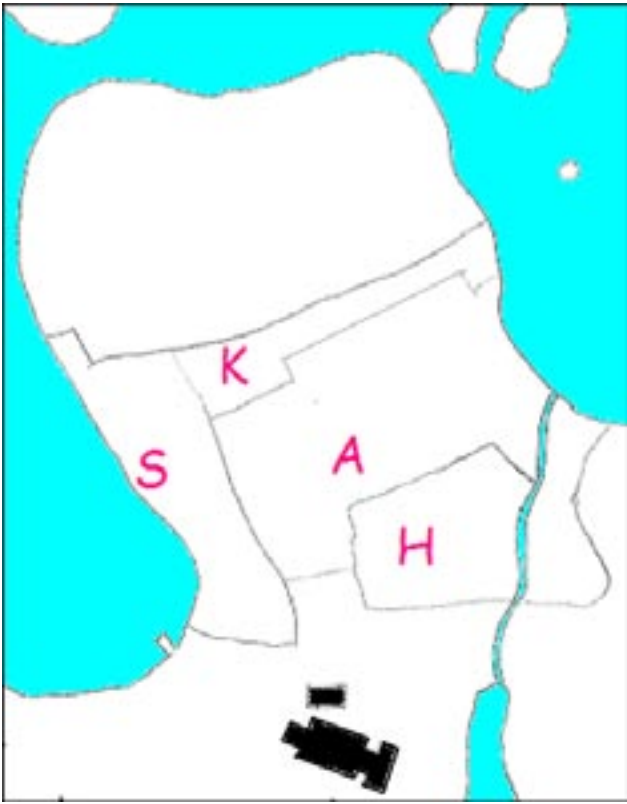
I 1297 er bispebrygga omtalt i forbindelse med en strid biskop Arne hadde om noe ved.⁴³ Det har vært usikkert om det her vises til Bispebrygga på Arnegård⁴⁴ eller Bispegårdens (dagens Kongsgårds) brygge i Vågen (som på 1600-tallet omtales som Gårdsbrygga). Det som kan brukes som argument for at hendelsen var i Østervåg, er at vi fra senere kilder vet at Bispebrygga i Østervåg var det viktigste mottaksstedet for ved til byen.⁴⁵ En kan også argumentere med at tittelen biskop gikk ut av bruk ved reformasjonen og erstattet av ordet superintendent, men likevel ser vi at ordet biskop konsekvent brukt i kilder fra Stavanger på 1600-tallet. Etter min vurdering taler det meste for at Bispebrygga i 1297 var i Vågen. Bispebrygga i Østervåg står på Arnegård, og det er så langt vi vet ikke noen knytning til det katolske bispeembetet. Det er på samme måte som når vi i 1720 får høre om Bispenaustet på Kuholmen (Holmen)⁴⁶ eller i 1735 om Bispegården på Domkirkeplassen.⁴⁷ Det er ikke noe som tyder på at noen biskop hadde naust eller gård der i middelalderen. Så det er ikke noe underlig i at en brygge eid av en biskop fikk navnet Bispebrygga etter reformasjonen. Vi vet også at biskop Hoskuld Hoskuldson (død ca 1537) hadde et naust i Vågen⁴⁸, og at Gårdsbrygga i Vågen på 1600-tallet hørte til Kongsgård (den gamle Bispegården).

Det har også vært foreslått at Østervåg skulle være der byen Stavanger opprinnelig ble bygd. Det vil i praksis si på Arnegård. Det er ikke funn fra Østervåg fra middelalderen. Det har blitt forklart med manglende arkeologiske undersøkelser, men mange andre funn fra Stavanger er gjort uten arkeologiske utgravinger. Trolig var det liten eller ingen bybebyggelse i Østervåg i middelalderen. Det er likevel rimelig å tro at Arnegård hadde naust i Østervåg.

Hvem bodde på Arnegård?

26.2.1404⁴⁹ ble et dokument skrevet i setestuen på Arnegård. 15.1.1462⁵⁰ avsa lagmann Tore Torkelson Koll og en rekke lagrettemann en dom under "et stevne" i setestuen på Arnegård. Navnet setestue kommer trolig av at det var seter eller benker rundt ytterveggene i stua. Det var da trolig en stor stue hvor det var høvelig å ha rettsmøter. 18. og 19. 6.1472⁵¹ samt 21.6.1479⁵² ble det avholdt lagrett på Arnegård under ledelse av lagmannen Tore Torkelson Koll. Det ikke urimelig at lagmannen bodde, hadde kontor eller rettslokale

Arnegård i Stavanger

Figur 2: Skisse over eiendommene omkring Arnegård. Skissen er tegnet med utgangspunkt Asbjørn Simonsens (1971) middelaldertopografi. A = Arnegård, H= Hospitalets grunner, K = Kongens grunner mellom Steinkargata og Arnegård (20 % av Arnegård?) og S= "Skagen". Videre er Mariakirken og Domkirken inntegnet.

på Arnegård.

Mariakirken ble ikke tatt i bruk som rådstue og lagtingshus før tidligst i 1591.⁵³ Det eldste bevarte dokumentet som er skrevet i Rådstuen er fra 1593.⁵⁴ Saker som angikk Stavanger ble nok håndtert i Rådstuen, men flere rettsdokumenter for resten av lagtingsområdet ble fortsatt satt opp på Arnegård. Vi vet at lagmannen Morten Nilsson skrev dokumenter på Arnegård 23.10.1590⁵⁵, 13.3.1596⁵⁶, 15.6.1596⁵⁷ og 23.10.1596⁵⁸. Morten Nilssons enke Barbra Tronsdatter hadde i 1606 en skrivestue på Arnegård⁵⁹, som vi får tro at ektemannen hadde hatt tidligere. Han døde i 1601.

Vi vet ikke hvor lagmennene mellom Tore Torkelson Koll og Morten Nilssen skrev sine domsdokumenter, men det kan være at Arnegård ble brukt av lagmennene i perioden fra 1462 til 1596. Tidligere, i 1391 og 1392,⁶⁰ ble derimot lagtinget holdt i setestuen på "Midtskagen" og på "Insteskagen" i 1362.⁶¹ Var det samme setestuen? Og dermed Midtskagen et eldre navn på Arnegård? Midtskagen er kjent i fire dokumenter fra 1382-1392,⁶² altså bare før navnet Arnegård dukker opp første gang i 1404. Navnet Skagen betyr odde eller nes. Jeg forestiller meg at Skagen var det neset som gikk ut fra Valberget, men som nå er borte fordi en gjennom mange hundre år gradvis

Figur 3: Ulrik Fredrik Ågårds kart over deler av Østervåg like etter bybrannen i 1716. Brannen startet i nummer 23 (hos Mogens Sivertsen i Steinkargata 25). På kartet ser vi øverst Valbergtårnet og det som nå er Bakkegata. Fra Bakkegata går to gater nedover med Steinkargata til venstre. Breigata ble ikke anlagt før etter bybrannen i 1860. Nede på kartet er gata Østervåg. Et stykke til venstre for nummer 18 var Bispebrygga. Nummer 18 (Marte Svendsdatter), 21 (Lars Nilsen) og 24 (Ole Iversen Nordskår) hørte til Arnegård. Foto: Statsarkivet i Kristiansand.⁷⁸

har bygget seg utover i sjøen. Indre Skagen møter vi igjen i flere nyere dokumenter. 8.3.1576⁶³ fikk Kristen Nilsson løyve av domkapitlet til å bygge på Mortensgård, som var den innerste delen av indre Skagen og grenset mot Torgjer Sødskinn og Erik Rosenkrans gård. Videre 18.3.1593⁶⁴ der Laurits Andersen og Eivind Johansen solgte en odelsgrunn kalt Ytre Skagen – nest ved

Arnegård i Stavanger

Indre Skagen som tilhørte Erik Rosenkrans arvinger. Den gikk fra Valberget og til sjøen. Indre Skagen har åpenbart vært på dagens Skagen. Ytre Skagen tilsvarer dagens Skagen 28.⁶⁵ Om ikke navnene her har endret betydning over tid, skulle forvente at Midtskagen var mellom indre og ytre Skagen. Skal Arnegård likevel ha vært Midtskagen må en se for seg hele Stavanger sentrum som Skagen.

Arnegård og naboene

Kongen var eier av tomtene mellom Arnegård, og sørsiden av Steinkargata. Vi hører også 12.7.1669⁶⁶ at det var en stein som det var hogget i, og som skilte kongens og Arnegårds grunder i Østervåg. I figur 2 er Arnegård tegner inn sammen med naboeiendommene. Hospitalets grunner⁶⁷ var fra Jorenholmen og opp til krysset av Hospitalgata og Laugmannsgata.

Det var på 1600- og 1700-tallet flere rettssaker om en stor eiendom som omfattet Skagen. I en henstilling til lagtinget 10.9.1742⁶⁸ ble det etterlyst 34 eiendommer i tillegg til elleve som en fikk grunnleie av. Slik at det vi kan gå ut fra at det har vært omkring 45 eiendommer. Teller vi opp antall matrikkeleiendommer på 1800-tallet mellom Kirkegata (vest for Arnegård) og avgrenset i nord av Valberget og i sør av Brattegata (gata som gikk inne i dagens Torgterrasse) og Byfogdsmauet (smauet som leder ned fra Skagen til Seven Eleven på Skagenkaaien),⁶⁹ ender en opp med 35 matrikkeleiendommer. Det er ikke urimelig å kunne gå ut fra at dette kan være omtrent det samme området. Siden vi ikke når opp til 45, kan det også være at det også omfattet eiendommer sørvest for Brattegata eller at hagene i skråningen mellom Skagen og Kirkegata ble regnet som egne eiendommer. På figur 2 er Skagen tegnet inn mellom Brattegata og Valberget. En del av disse eiendommene er ført som kongens grunner på 1700-tallet. Det bidrar også til å gjøre vurderingene usikre.

Like sør for Arnegård mot Domkirkeplassen eide kongen. Vi ser likevel at Eggert Nandrup Zetlitz (grunneieren av Arnegård) sammen med lektor ved Katedralskolen i Kristiansand og soknepresten i Stavanger fikk grunnleie av Domkirkeplassen 2. Det er så mange grunneiere her over et relativt lite område at det er vanskelig å si sikkert hvordan eiendomsforholdene har vært opprinnelig. Det kan ha vært en eiendom eller allmenning, som har blitt delt opp i flere eiere.

"Skagen", Arnegård og Hospitalets eiendommer er knyttet opp mot området ved Domkirken, har muligheter til åker og husdyr samt muligheter for å ha naust. Skal en slik oppdeling ha bidratt til en by omkring domkirken, må de hatt hus i nærheten av domkirken. Arnegårds gårdstun er drøftet over. Bærheim⁷⁰ skrev at da en bygde Hospitalgata 4 (Ostehuset), skal det ha vært funnet en del klebersteiner som kan ha vært tilhøge, uten at Bærheim hadde sett dem. Denne eiendommen er like nedenfor Laugmannsgata 7. Ved

gravingen i 2006 ble det funnet fragmenter av kleberstein i Laugmannsgata 7.⁷¹ Videre ble det funnet en gammel mur med steinheller en god meter under bakken som gikk i retning sørøst-nordvest, og steinheller til et golv. De ble ikke gravd fram.⁷² Grunnmuren samsvarte ikke med dagens eiendomsgrenser, men ble av Reed vurdert skjønnsmessig å være fra etter reformasjonen.

For "Skagen" er noen av de eldste funnene fra Kirkegata 2 (øverst i Torgterrassen). Det ble blant annet funnet en kalkkonsentrasjon, som kan tyde på at det har vært en kirke i nærheten.⁷³ Kalk ble ofte brukt som bindemiddel i kirkemurer. Det er også datert et brannlag som kan være fra et hus. Det ga en kalibrert alder mellom år 1020 og 1160 med 68 % sannsynlighet og mellom 960 og 1240 med 95 % sannsynlighet.⁷⁴ Det er omtrent 50 % sjanse for at brannlaget er fra før år 1100, som etter.

Fra Skagen 18 er det datert et trestykke i en fyllmasse, som kan være fra et hus. Det ga en kalibrert alder mellom år 990 og 1160 med 68 % sannsynlighet og mellom 890 og 1220 med 95 % sannsynlighet.⁷⁵ Det er mer enn 50 % sjanse for at denne treprøven er fra før år 1100, som etter. Fra utgravningene i Skagen 4a⁷⁶ er det gjort to dateringer som kan være eldre enn år 1100. Den ene har kalibrert alder fra omkring år 1100, mens den eldste trolig er fra 900-tallet. I Skagen 3 (dagens Torgterrassen)⁷⁷ er det funnet blant annet keramikk fra 1000- eller 1100-tallet. Skagen må vi tro tidlig var et byområde. Arnegård omkring Kirkegata kan ha vært en del av dette, men vi mangler arkeologiske funn. Ut fra min vurdering kan mangelen på funn også bety at eiendommene til Arnegård og Hospitalet var utenfor bybebyggelsen, og hadde en annen funksjon.

Gårdsgrensene forklarer en del av hovedveinettet. Kirkegata var anlagt i grensen mellom Arnegård og Skagen-eiendommen. Kirkegata gikk under navnet Øvre gate fra Domkirkeplassen og til Steinkargata. Derfra het gata: "Gaten til Holmen". Laugmannsgata og Søregata kan være en gammel sammenhengende vei lagt i grensen mellom Arnegård og Hospitalets grunner. Steinkargata var tidligere hovedveien fra Østervåg til Skagen. Valberget var nordgrensen for Skagen. Problemet blir så Steinkargata. Den ville passet som en grensegate dersom Arnegård hadde gått helt til Steinkargata, og ikke stoppet i området mellom Steinkargata og Hølleberggata.

Vi må være åpne for at Arnegård kan ha vært større enn vist i figur 1, og at de 20 % av Arnegård som Severin Seehusen ikke kjøpte i 1714 kan ha tilhørt en annen eier. Dersom 65 eiendommer var 80 % av Arnegård, kan hele Arnegård ha vært om lag 81 eiendommer, og 20 % vil være om lag 16 eiendommer. Kongen var grunneier av området mellom Arnegård og Steinkargata, og de fleste grunnene på Steinkargatas nordsiden. Antall matrikkeleiendommer mellom Arnegård og Steinkargata er 17. Det er ikke umulig at området var de 20 % av Arnegård som manglet i 1714, men jeg har ikke funnet bevis.

Arnegård i Stavanger

Oppsummering

Arnegård strakte seg fra sjøen i Østervåg til Kirkegata, i hovedsak avgrenset mellom Hølleberggata og Sørøgata. Tunet kan ha vært nær Arneageren. Byens lagmenn kan ha holdt rettsmøter og hatt kontor på Arnegård i perioden 1462 til 1596. Fra 1680-årene har Arnegård blitt delt opp i mange små tomter, og ble etter hvert det byområdet vi kjenner i dag.

En takk til slutt til Egil Henriksen for gode kommentarer til manuskriptet.

Forkortelser

DN = Diplomatarium Norwegicum; **KA** = Kildeskriftavdelingen ved Riksarkivet i Oslo; **NRA** = Riksarkivet i Oslo; **NRR** = Norsk Riksregistrarer; **PA** = Privatarkiv; **RN** = Regesta Norvegica; **SAS** = Statsarkivet i Stavanger; **SBA** = Stavanger byarkiv.

Referanseliste

Balle, Einar. *Hustveit i Imsland 1603-1730, Ætt og heim*, 1961.

Berthelsen Reidar: Rapport om undersøkelsen av tomte til Kirkegaten 2, Stavanger, desember 1967 og desember 1969.

Brandrud, Andreas. *Stavanger domkapitels protokoll: 1571-1630*. Det Norske Historiske Kildeskritffond, Christiania, 1901. Se også <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=stavdomkap>.

Brøgger, Anton Wilhelm. *Stavangers historie i middelalderen*. Stavanger, 1915.

Bærheim, Anders: *Rundt Sylvberget*, Stavanger Aftenblad, udatert utklipp 1950

—. Privatarkiv 1, Statsarkivet i Stavanger.

Daae Ludvig. Om Stavanger stift i Middelalderen, Historisk tidsskrift, bind 3V, 1899.

Dunlop Alexander Rory: Innberetning om arkeologiske forundersøkelser i Skagen 18, Stavanger, NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning, Bergen, 1995.

Elgvin, Johannes. *En by i kamp, Stavanger bys historie, 1536-1814*. Stavanger, 1956.

Erichsen Anton Emil. Samlinger, Privatarkiv 110, Stavanger Byarkiv.

—. *Samlinger til Stavangers historie*, bind I og II. Stavanger, 1903 og 1906.

Gundersen, Erik S. Stavanger rettsprotokoller 1617-1722 i utdrag etter A E Erichsens og Axel Kiellands manuskripter. *Samlinger til Stavangers historie*, tredje bind. Dreyer forlag, Stavanger, 1953.

Haug, Eldbjørg (red.). *Utstein kloster – og Klosterøyas historie*. Rennesøy: Stiftelsen Utstein kloster, 2005.

Helle, Knut. *Stavanger fra våg til by*. Stavanger, 1975.

Arne Kvitrud

- Henriksen, Christian. *Stavanger i svundne dager. Stavanger*: Dreyer forlag, 1908. Jeg har benyttet en utgave fra 1975.
- Kielland, Axel C. Privatarkiv foreløpig uten eget nummer. Stavanger Byarkiv.
- Kvitrud, Arne. *Hvor lå Olavsklosteret i Stavanger?*, Ætt og heim, 2006.
- *Huseiere og skatteyttere i Stavanger 1736-1807*, Internett: <http://home.online.no/~akvitrud/Huseiere.htm>, 2009.
- Lillehammer Arnvid. *Skagen 3 og Stavanger i mellomalderen*, Frå haug ok heiðni, nummer 2, Stavanger, 1969.
- *Rapport om forprosjektet mellomalderbyen Stavanger. Spørsmål om grunnlegginga av Stavanger by*. Arkeologisk Museum i Stavanger, 2000.
- Lorvik, Katharina: *Laugmannsgate 7, Stavanger*, Rapport Arkeologiske utgravinger Bergen 18/2007, NIKU, 2007.
- Løken, Trond. *Breiavatnet er Stavanger bys historie*, Arkeologisk Museums rapport, bind 12B, Stavanger 1999.
- Næss, Hans E. *Samlinger til Stavangers historie*, bind IV, Stavanger, 1971.
- Reed Stan. *Innberetning om arkeologisk befaring ved Laugmannsgaten 7*, Gnr/Bnr 55/1657, Stavanger kommune, Rogaland fylke. NIKU, 2006
- Rygh, Sigurd. *Gamle grunnarealer i Stavanger*. Ætt og heim. Stavanger, 1973.
- *Grundeleie-forhold i indre deler av Stavanger 1600-1850*. Stavanger, 1974.
- Sandvik Paula Utigard. *Under overflaten i mellomalderbyen Stavanger*, Frå haug ok heiðni, nummer 3, Stavanger, 2006.
- Simonsen Asbjørn. *Breiavatnet og Stavangers eldste historie*, Stavanger Museums årbok, 1971.
- Steinnes, Asgaut. *Eivind Johansson på Få og den næraste ætta hans*, Ætt og heim, Stavanger, 1952.
- Torstrup K. F. *Detaljkart over Stavanger: 22 plater oppmålt i årene 1863 - 1867*. Byarkivet i Stavanger

Noter:

- ¹ Næss, 1971, side 243-245.
- ² SAS, PA 11 Kielland, boks 12 - "Designation over Arnegaardens tilliggende Grunde og Nærværende Beboeres Navne". Lista er udatert, men er ut fra hvem som bodde hvor er den trolig fra 1765 eller 1766 (kanskje à jour mikkelmessedag 1765?). Marta Halvardsdatter som er nevnt i lista, solgte sin eiendom 15.3.1766. Lista kan være laget som forberedelse til auksjonen 23.9.1766.
- ³ SAS, Stavanger Byfogdembete, 410, BB, 14, N.9.3.4, Pantebok nr. 10, 1832-1843, side 372-372b.
- ⁴ Rygh, 1974
- ⁵ Erichsen, 1903, side 182 og Gundersen, 1953, side 42.
- ⁶ 18.4.1596 (KA, avskrift) bekreftet fogden Mikkel Eskildsen på Halsnøy at lagmannen Morten Nilssen hadde betalt ti daler i husleie. Det er trolig for de samme eiendommene som omtales i 1606, se neste note.
- ⁷ 16.3.1606 (KA, regeste) ga Jens Mikkelsen kvittering til Barbra Trondsdatter (Morten Nilssen enke) for betalt grunnleie for et hus på Marken og for et stabbur på Arnegård. Han lover å flytte skrivekammer på Arnegård når hun ønsker. Jens Mikkelsen var sønn til Mikkel Eskildsen og Karen (Mikkelsdatter) (Erichsen, 1903, side 78-79), og var prest i Vang i Valdres fra ca 1607. Jens Mikkelsen døde enten i 1622 eller 1634. Marken er et stedsnavn som forsvinner i kildene på 1640-tallet, og kan ha vært en del av Arnegård.
- ⁸ Erichsen, 1903, side 182 og Gundersen, 1953, side 42. Det kan være at Kristen Trane arvet eller kjøpt

Arnegård i Stavanger

- Arnegård etter Jens Mikkelsen. De kan ha vært søskenbarn. Kristen Trane døde i 1644.
- ⁹ 28.8.1682 (SAS, Pantebok 1A, 1682-1686, side 17b-18) solgte Hartvig Godsen og Hans Sørensen Godsen til deres svoger Morten Seehusen Arnegårds grunner. Det var utlagt på skiftet etter deres avdøde stefar. Salgssum 400 riksdaler.
- ¹⁰ 16.11.1714 (SAS, Pantebok for Stavanger 1716-1731, side 9b og Gundersen, 1953, side 330) skjøtet Elisabeth Sehusen til sønnen Severin Seehusen i Bergen 4/5 i Arnegården og underliggende grunner for 400 riksdaler.
- ¹¹ Severin Seehusen ble i 1720 adlet og tok navnet Svanenhjelm. Han døde i 1726.
- ¹² 28.6.1741 (Kielland, pakke 2-3, side 114) eide stiftsamtmann Svanenhjelm 4/5 i Arnegård i Stavanger (en kornløkke) med dens tilhørende grunner i Østervåg.
- ¹³ SBA, Kielland, pakke 2, legg 3, side 20. På auksjon 23.9.1740 ble 4/5 av Arnegården med tilliggende solgt for 495 riksdaler. Se også neste note.
- ¹⁴ 25.9.1745 - SAS, PA 11, pakke 10A solgte Morten Henrik Petersen halvdelen av Arnegård med kornlade og grunner i Stavanger til sin svigerfar Laurits Smith for 250 riksdaler. Det var etter kongens skjøte av 7.8.1741. Det var tidligere tillagt Svanenhjelm.
- ¹⁵ 23.9.1766 (SBA, Kielland, pakke 2-3) kjøpte Fredrik Rosenkilde på auksjon Arnegårds grunner i Østervåg for 530 riksdaler. Skjøte 28.3.1768.
- ¹⁶ 28.3.1768 (SAS, Pantebok 1760-1769, side 142-143) auksjonsskjøte til Fredrik Rosenkilde på Arnegårds ager med tilliggende grunner i Østervåg for 530 riksdaler. Selger var Laurits Smiths og Johanne Margrete Leighs dødsbo. Likeså halvdelen som tilhørte Christine (Christine Sofie Lauritsdatter Smith) enke etter fyrforvalter Petersen von Fyren. Årlig avgift 26 riksdaler 36 skilling. Auksjonen avholdt 23.9.1766.
- ¹⁷ 18.4.1801 (SAS, Pantebok 7B, 1793-1806, side 310b) skjøtet Fredrik Rosenkilde til Erik Eriksen Netland den såkalte Arnegårds ager med påstående kornlade og dertil to hørende grunner for 300 riksdaler.
- ¹⁸ 8.1.1813 – SBA, Kielland, pakke 2, legg 3, side 73. Skjøtet Erik Eriksen Netland til Maurits Tollefsen Undem den såkalte Arnegårds ager med underliggende grunn nummer 48.
- ¹⁹ Antatt at "M.U.", "T.M.U." og "T.U." hos Rygg, 1974 viser til Maurits Tollefsen Undems familie. Pantebøkene forteller at Maurits Undem solgte ut tomter av Arneageren.
- ²⁰ SAS, Stavanger Byfogdembete, 410, BB, 14, N.9.3.4, Pantebok nr. 10, 1832-1843, side 372-372b. Årlige leieinntekter var 20 spesidaler 80 skilling. Det ble solgt på auksjon for 101 spesidaler 12 skilling.
- ²¹ Rygh, 1974
- ²² Se note 14.
- ²³ Se note 10.
- ²⁴ SBA, Kielland, pakke 2 nummer 3 – omtales i en sak 4.2.1723
- ²⁵ Se for eksempel hos Helle, 1975, side 146-147 eller Elgvin, 1956, side 49.
- ²⁶ Brøgger, 1915, side 195
- ²⁷ SBA, Kiellands samlinger pakke 2
- ²⁸ Elgvin, 1956, side 55-56
- ²⁹ Rygh, 1974.
- ³⁰ Helle, 1975, side 152
- ³¹ Kvitrud, 2009.
- ³² Det eneste jeg kjenner til er Anders Bærheim (1950) som forteller at det på Sølberget ble funnet gropesteiner før Kulturhuset ble bygget. Gropene var under noen hus som ble revet, og de ble ødelagt under sprengningsarbeidene. Gropesteiner er vanskelige å datere dersom de ikke kan kobles mot noe annet. De blir ofte datert tilbake til bronsealderen, men gropesteiner i Vangsnes dateres til middelalderen og gropesteiner i Luster til 1800-tallet.
- ³³ Erichsen, PA 110, pakke 23, s. 20, jamfør også Daae, 1899, side 285 og Brøgger, 1915, s. 264, note 23. Erichsen skriver at det var "ved" apoteket (i Kirkegata 19, matrikelnummer 398) og kjøpmann Furst (Paul Furst i Kirkegata 15 matrikelnummer 396). Siden Schive mente kirken var på Fürsts grunn har nok selve murhjørnet vært her eller muren gått i den retningen.
- ³⁴ Henriksen, 1975, side 59.
- ³⁵ Erichsen, PA 110, pakke 23, s. 20, jamfør også Daae, 1899, side 285 og Brøgger, 1915, s. 264, note 23. Erichsen skrev en gang mellom 1861 og 1866 at det var hos baker Egenes og at funnet ble gjort for "en del" år siden. Baker Peder Enoksen Egenes overtok Kirkegata 11 med matrikelnummer 394 (dagens Rolfsenbygg) i 1838 (i henhold til SAS, Panteregister) og hadde den også ved folketellingen i 1865. I tillegg eide Peder Egenes også Kirkegata 7 (matrikelnummer 404) i perioden 1849-1855. Men ut fra slik det er

Arne Kvitrud

- skrevet får en gå ut fra at det var ment der baker Egenes bodde da teksten ble skrevet (1861-1866). Schive kom til Stavanger i 1840. Stavanger Amtstidende skrev 14.1.1844 om en mindre brann hos baker Egenes, men om brannen var foranledningen til gravingen er uvisst.
- ³⁶ Se sammenstillingen hos Kvitrud, 2006, side 108 og i tillegg Lorvik, 2007, side 9 som skriver etter gravingen i Laugmannsgata 7 i 2006 at det ble funnet: "... skjelettresten, som i følge ostolog ikke kunne utelukkes å være fra menneske".
- ³⁷ Lillehammer, 2000, side 21, nummer 30.
- ³⁸ Svithunkirkegården omtales i 27.2.1297 (DN III nr 41 med omdatering i RN II nr 865) og Mariakirkegården 2.6.1302 (DN IV nr 54, jamfør oversettelsen hos Haug, 2005, s. 156).
- ³⁹ Avis Stavangeren: "Kirkegaardsfred", 7.11.1861.
- ⁴⁰ Stavanger Amtstidende: "Kirkegaarden", 3.12.1866.
- ⁴¹ Avis Stavangeren, 7.8.1875
- ⁴² 19.3.1617 (Gundersen, 1953, side 2) omtales biskopens brygge og 5.2.1627 (Erichsen, 1903, side 138) da det ble hentet ved fra brygga.
- ⁴³ DN II nr 39.
- ⁴⁴ Daae, 1899, side 284 og flere senere mente det var i Østervåg.
- ⁴⁵ Avis Stavangeren 28.4.1853 og 5.2.1627 (Erichsen, 1903, side 138) da det ble hentet ved fra brygga.
- ⁴⁶ SAS, Kielland, pakke 2-3 – han viser til "ad dipl".
- ⁴⁷ 26.8.1735 - SAS, Pantebok for Stavanger 1732-1747, side 142b-143.
- ⁴⁸ 8.8.1607 – Norske herredagsdombøker for 1607, side 83-85.
- ⁴⁹ DN II nr 578.
- ⁵⁰ DN IV nr 952.